

Tiszchenko, Ołeg

Nowy słownik przysłów rosyjskich

Etnolingwistyka 23, 262-264

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

NOWY SŁOWNIK PRZYŚLÓW ROSYJSKICH

V. M. Mokienko, T. G. Nikitina, E. K. Nikolaeva, *Bol'shoj slovar' russkich poslovic*, Moskva: „ZAO Ol'ma Media Grup”, 2010, 1024 s.

Słowiańska leksykograficzna skarbnica paremiologiczna wzbogaciła się o jeszcze jedną unikalną pozycję wydawniczą, albowiem ukazał się *Большой словарь русских пословиц*, nad którym od lat pracował znany leksykograf i frazeolog, przewodniczący Komisji Frazeologicznej przy Międzynarodowym Komitecie Sławistycznym, prof. Walerij Mokijenko wraz ze swymi współpracownikami T. Nikitiną i O. Nikołajewą. Autorzy mają duże doświadczenie w układaniu zarówno słowników ogólnojęzykowych, jak też i słowników regionalnych, są znawcami rosyjskiej ludowej frazeologii i idiomatyki. Podobne korpusy paremiologiczne w ukraińskiej tradycji folklorystycznej stały się kluczem do poznania ludowej kultury – „narodnych prypowidok”, zagadek, wróżb, senników itp. (I. Franko, J. Golovac'kyj, M. Nomys).

Recenzowana praca leksykograficzna w znacznej mierze podsumowuje i uzupełnia znaną trylogię paremiologiczną (*Большой словарь русских поговорок. Более 40 000 образных выражений*, 2008; *Большой словарь русских сравнений. Более 45 000 образных выражений*, 2008) oraz wyróżnia się zarówno swym oryginalnym podejściem do materiału słownikowego, jak też i ogromną, bo liczącą 70 000 jednostek bazą materiałową. Po ukazaniu się w Rosji szeregu regionalnych słowników frazeologizmów, przysłów i porzekadeł, najnowszych materiałów etnograficznych (*Словарь псковских пословиц и поговорок*, K. H. Прокошева, *Фразеологический словарь пермских говоров*, Пермь 2002, *Традиционный фольклор Новгородской области. Пословицы и поговорки. Загадки. Приметы и поверья. Детский фольклор. Эсхатология*, Санкт-Петербург 2006, *Фразеоло-*

гический словарь русских говоров Сибири, Новосибирск 1983), a także słownika transformowanych wyrażen opisowych, znanych jako „antyprzysłowia” (X. Вальтер, В. М. Мокиенко, *Антипословицы русского народа*, Санкт-Петербург 2005), zaistniała potrzeba stworzenia nowego słownika, który byłby swoistą syntezą duchowego i etnokulturowego dziedzictwa narodu rosyjskiego, ponieważ w tych jednostkach „отразился опыт, гранённый веками и передаваемый из уст в уста”. Jak słusznie zauważyła W. Telij, „пословицы представляют собой «мощный источник интерпретации, поскольку они и есть по традиции передаваемый из поколения в поколение язык веками формировавшейся обыденной культуры, в котором в сентенционной форме отражены все критерии и установки этой жизненной установки народа – носителя языка”¹.

Przygotowując słownik zespół autorski założył, że przysłowia i porzekadła będą prezentowane w formie „tezaurusu paremiologicznego”, w którym wyrażenia obrazowe i nieobrazowe przedstawione będą jako jednostki językowe jednego szeregu strukturalno-semantycznego. W odróżnieniu od innych struktur „budujących” język i semantycznie bliskich wyrazów (frazemów i idiomów), jednostki zawarte w słowniku rozpatrywane są jako syntaktycznie skończone mikroteksty o treści filozoficznej i moralno-etycznej, które odzwierciedlają kognitywne struktury doświadczenia, system norm, stereotypów, ocen i wartości nie tylko narodu rosyjskiego, lecz także i innych narodów słowiańskich.

Pojawienie się recenzowanego słownika poprzedzała tytaniczna praca zespołu autorskiego polegająca na gromadzeniu i identyfikacji rosyjskiego korpusu paremicznego (pierwsze przysłowie zostało zapisane przez jednego ze współautorów w roku 1957). W rezultacie otrzymaliśmy pozycję, w której zgromadzono i wyczerpująco opisano przysłowia i porzekadła rozproszone po różnych źródłach rosyjskiej kultury ludowej. Bazą dla słownika są prace etnograficzne, folklorystyczne i rękopiśmiennicze

¹ В. Н. Телия, *Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*, Москва 1996, с. 241.

z XVIII–XIX w. W. Dala, W. Dobrowolskiego, I. Bogdanowicza, P. Diłatorskiego, O. Jefremowej, A. Barsowa, I. Sniegiriowa, P. Simoni, I. Ilustrowa, M. Rybnikowej i inne. Trzon słownika tworzą materiały Międzykatedralnej Rady Słownikowej im. prof. B. Łarina, jak również zbiory własne członków Petersburskiego Seminarium Frazeologicznego, które gromadzono na przestrzeni 50 lat.

Pomimo dość pokaźnego dorobku folklorystyki strukturalnej, w tym także licznych prac z zakresu frazeologii i paremiologii, pomimo dosyć udanych prób logiczno-semantycznego modelowania przysłów według realiów i sytuacji semiotycznych (G. Permjakow), status językowy paremiów, ich miejsce w systemie frazeologicznym języka, jak też i semantyczne zasady i kryteria ich wyodrębniania wciąż pozostają kwestią dyskusyjną. Czytamy o tym we wstępnej części słownika, gdzie przeanalizowano poglądy frazeologów-teoretyków dotyczące natury przysłowia i porzekadła oraz gdzie przedstawiono ciekawe spostrzeżenia odnośnie do dynamiki semantycznej samych terminów oraz ich synonimów w pracach I. Ilustrowa, W. Dala i innych. Można tu na przykład znaleźć interesującą informację stwierdzającą, że jednym ze staroruskich znaczeń terminu *postowica* było znaczenie 'dowolnej umowy ustnej, jakiejś zgody pomiędzy różnymi ludźmi', i ogólnie – 'zgoda, pokój', które używane były obok współczesnego znaczenia 'krótkie, wyraziste zdanie, sentencja'. Dość dużo miejsca w części wstępnej słownika poświęcono także „odwiecznej kwestii” odróżniania przysłów od porzekadeł, opisowi ich definicji tekstowych i słownikowych, historia których, wraz z odpowiednimi komentarzami historyczno-etymologicznymi, wywiedziona tu została jeszcze ze staroruskiego okresu językowego (kroniki i inne zabytki piśmiennicze, a zwłaszcza *Powieść minionych lat*).

Warto podkreślić, że współczesna paremiologia teoretyczna nie wypracowała sobie jeszcze wystarczających kryteriów funkcjonalnych i znaczeniowych, które posłużyłyby do wyodrębnienia i pełnego opisu tych jednostek językowych, które dotąd szeregowano przeważnie według zasad alfabetyczno-gniazdowych.

Zresztą, wspomnianych kryteriów nie wypracowano też ani w Polsce, ani na gruncie ogólnosłowiańskim. Właśnie dlatego zaproponowana przez autorów tezaursowa kategoryzacja paremiów rosyjskich umożliwia nie tylko wypełnienie tej luki, ale stwarza też podłoże do semantyczno-strukturalnego modelowania tychże jednostek w niedalekiej przyszłości. Należy bowiem odnotować, że autorzy zainspirowali się zasadami obowiązującymi w paremiologii europejskiej, wedle których paremie w korpusie porządkuje się zgodnie z pierwszym pełnoznacznym wyrazem-rzeczownikiem, zawierającym główną treść paremii. Mikroteksty paremiczne zostały zorganizowane właśnie wokół takiego kluczowego komponentu semantycznego, na przykład: *дар, зость, брам, год, голова, жена, нусто, нустой*. Niekiedy autorzy wychodzili od derywatów, deminutywów czy kompozytów, które łączyły inne komponenty gniazda. Dla przykładu, *nmaxa, nmaxечка, nташечка, nтаука* podawane są przy pojęciu głównym *nтуца*. Niewątpliwie takie podejście systematyczno-paradygmatyczne nie tylko znacznie ułatwia wyszukanie przysłowia czy porzekadła, lecz także od razu określa ich miejsce w taksonomicznym, asocjacyjno-derywacyjnym szeregu jednostek, jednocześnie uwzględniając ich łączliwość. Uwagę zwraca zwłaszcza chronotopowa zasada prezentacji materiału ze ścisłą metrykalizacją źródła, miejsca i czasu odnotowania jednostki, czego brakowało we wcześniejszych leksykograficznych opisach paremiów. Wielką wartością prezentowanego słownika jest wprowadzenie w obieg naukowy bogatego materiału dialektologicznego z czytelną stratyfikacją dialektów i gwar, który to materiał tworzy podstawę do dalszych poszukiwań ludowo-potocznej podstawy niektórych paremiów.

Zawarte w omawianym słowniku komentarze historyczno-etymologiczne, które tłumaczą znaczenia dialektyzmów, archaizmów i słów niezrozumiałych oraz wskazują dominantę motywacyjną przysłów i porzekadeł w przypadku implicytności ich struktury obrazowej, należy uznać za poprawne i wyjątkowo udane. Wydaje się również, że rozrzucone po różnych przysłowia i porzekadłach elementy subkulturowe,

żargonowe i inne są niezbędne do tego, żeby ostatecznie wyjaśnić i wypełnić luki w semantycznej strukturze przysłówia. W tym kontekście należałoby wymienić zwłaszcza intertekstualne elementy pochodzenia biblijnego i mitologicznego, które autorzy zamieścili przy opisie struktury semantycznej przysłów. W ten sposób otrzymaliśmy jeszcze jedno produktywne kryterium ich wewnętrznej rekonstrukcji kulturowo-semantycznej. W tym miejscu warto byłoby również podkreślić występowanie kwalifikatorów stylistycznych, które pozwalają ustalić funkcjonalne, konotatywne i ekspresywne nacechowanie przysłów i porzekadeł zapisanych w rejestrze.

Słownik już wszedł w obieg naukowy. Wydaje mi się, że jego zawartość to wyjątkowo wdzięczny materiał dla badań w zakresie współczesnej lingwokulturologii i lingwokoncepcyjologii porównawczej; jest też ważny dla etnolingwistów, ponieważ zawiera niezmiernie cie-

kawy materiał dotyczący obrzędów, zwyczajów i onomastyki. Zaproponowany przez wspomniany zespół autorski słownik stanowi znaczący wkład do pragmatyki folklorystycznej, etnolingwistyki i komunikacji międzykulturowej, ponieważ oprócz sformułowań o charakterze ogólnodydaktycznym, swoje miejsce znalazły tu także powiedzenia i wyrażenia performatywne, którymi są m.in. życzenia, przekleństwa, zaklęcia, tradycyjne wróżby ludowe i elementy tabu w zachowaniach człowieka, rekomendacje, ostrzeżenia, formuły etykietałne i in. Mam nadzieję, że recenzowana praca stanie się trwałą pozycją w ogólnosłowiańskiej paremiografii, lingwokulturologii, lingwofolklorystyce, semiotyce, pomoże w semantycznej kategoryzacji kultury Słowian i różnych obrazów świata – ludowego, religijnego, mitologicznego czy „naiwnego”, w rozumieniu przyjętym przez J. Apresjana.

Oleg Tiszchenko

KAWAŁY – ANEGDOTY – HUMORESKI

Luiza Podziewska, *Ludowe opowiadania komiczne. Poetyka i antropologia*, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 2010, 204 s.

Ludowe gatunki humorystyczne dość powszechnie określane były w polskich pracach folklorystycznych mianem *terra incognita*. Swego czasu Michał Waliński nazwał nawet dowcip „bękartem folklorystyki”, twierdząc przy tym, że stan ten jest wynikiem ciągłej dominacji romantycznego paradygmatu, który objawia się m.in. poprzez silną koncentrację badań na „poważnych” lub poetyckich gatunkach literatury ustnej.¹ Od czasu postawienia tej diagnozy minęło już przeszło ćwierć wieku i choć w tym czasie pojawiło się na naszym gruncie kilka antologii humoru ludowego oraz częściowych opracowań interesującego nas tematu, to

stan badań nad komicznymi gatunkami folkloru – zwłaszcza tego tradycyjnego – trudno było uznać za zadowalający. Sytuację tę w znacznym stopniu zmienia pierwsza polska monografia ludowej humorystyki, autorstwa Luizy Podziewskiej.

Bazę materiałową tej pracy stanowią teksty ujęte w katalogu Juliana Krzyżanowskiego (głównie z działu *Kawały i anegdoty*), przez co różni się ona zasadniczo od wcześniejszych opracowań Doroty Simonides i Daniela Kałużca. Po pierwsze, nie zawiera ograniczeń regionalnych, ujmując w możliwie szerokim zakresie wszystkie materiały polskojęzyczne, po drugie, koncentruje się na przekazach najstarszych, pochodzących z drugiej połowy XIX i początku XX wieku. Poza tym zastosowana w tym studium nowoczesna metodologia, polegająca na łączeniu narzędzi filologicznych i perspektywy genologicznej z analizami o charakterze antropologicznym, sprawia, że zaprezen-

¹ M. Waliński, *W podziemiu folkloru*, cz. 1, *Dowcip kontra folklorystyki*, „Literatura Ludowa” 1985, nr 5/6, s. 133.